

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 4(20) қазан-желтоқсан 2019
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

- Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)*
- Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)*
- Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)*
- Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)*
- Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)*
- Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)*
- Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)*
- Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)*
- Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)*
- Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)*
- Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)*
- Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)*
- Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қытшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)*
- Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)*
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)*
- Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)*
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)*
- Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)*
- Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)*
- Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)*
- Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)*
- Сыдықов Ерлан Бәтташұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)*
- Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)*

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

- Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)*
- Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)*
- Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)*
- Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)*
- Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)*
- Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)*
- Голден Кэтти Стромилейл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)*
- Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)*
- Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)*
- Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)*
- Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)*
- Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)*
- Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)*
- Кумеков Болат Ешимхамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)*
- Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)*
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)*
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Годаньска (Польша)*
- Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)*
- Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)*
- Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)*
- Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)*
- Таймагамбетов Жакен Кожажметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)*

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:
Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)
Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkhitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyghanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

ӘОЖ 94 (574)

ЖАҒАНША ДОСМУХАМЕДОВ – АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ӨРШІЛ ҚАЙРАТКЕРІ

Ибраева А.

М. Қозыбаев атындағы СҚМУ. Петропавл, Қазақстан.

Аңдатпа. Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалық мақаласындағы тапсырмаларын орындау аясында «тұлғаландыру сипатына ие болған» отан тарихын шынайы түрде талдау мақсатында біртуар қайраткерлердің мемлекеттіліктің, елдің ғылымы мен мәдениетіне қосқан үлесін зерттеу өзекті болып табылады. Бүгінде қазақ тарихы мен сол тарихты қалыптастырған ұлы тұлғалардың басым бөлігі терең және үлкен зерттеулерді қажет ететіні анық. Алаш арыстарының бірі, Алашорданың Батыс бөлімі жетекшілерінің басшысы Жаханша Досмухамедов сынды тұлғаны жан-жақты тереңдете зерттеу бүгінгі күні өзекті. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Ұлы Даланың жеті қыры» мақаласы аясында жұртшылыққа бүгін ұсынылып отырған бұл мақалада Жаханша Досмухамедовтың өмірбаяны, саяси қызметі туралы айтылады.

Түйін сөздер: «Рухани жаңғыру», тұлға, зерттеу, сиез, буржуазиялық-демократиялық, дерек, қазақи орта.

ЖАХАНША ДОСМУХАМЕДОВ – АМБИЦИОЗНЫЙ ДЕЯТЕЛЬ АЛАШСКОГО ДВИЖЕНИЯ

Ибраева А.

СКГУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск, Казахстан

Аннотация. В рамках реализации поставленных задач Главой государства Н.А. Назарбаева в программной статье «Семь граней Великой степи» актуально изучение вклада выдающихся общественных и государственных деятелей, представителей науки и культуры страны. На сегодняшний день многие имена великих личностей, игравших значительную роль в отечественной истории нуждаются в глубоких научных исследованиях. Среди них, актуальна углубленное изучение личности одного из представителей Алаш, руководителя Западного отделения Алашорды Жаханша Досмухамедова. Статья посвящена жизни и политической деятельности Жаханша Досмухамедова в рамках программной статьи Главы Государства «Семь граней Великой Степи».

Ключевые слова: «Рухани жаңғыру», личность, исследование, съезд, буржуазно-демократическая, источник.

ZHAKHANSHA DOSMUKHAMEDOV – THE AMBITIOUS ACTOR OF THE ALASH MOVEMENT

Ibraeva A.

M. Kozybaev NKSU, Petropavlovsk, Kazakhstan

Abstract. The study of the contribution of prominent public and state figures, representatives of science and culture of the country is relevant within the framework of realization of the assigned tasks the Head of State N.A. Nazarbayev in the program article "The Seven Faces of the Great Steppe". Today, many names of great personalities who played a significant role in Russian history need in-depth scientific research. Among them, an in-depth study of the personality of one of the representatives of Alash, the head of the Western branch of Alash-Orda Zhakhansha Dosmukhamedov, is relevant. The article is dedicated to the life and political activities of Zhakhansha Dosmukhamedov as part of the program article of the Head of State "Seven Faces of the Great the Steppe".

Keywords: "Rukhani zhangyru" ("spiritual revival"), personality, research, congress, bourgeois-democratic, source.

Мақала «Ұлы даланың ұлы есімдері» жобасы үшін өзектендіру, ғылыми тұрғыдан талдау және ақпараттық қамтамасыз ету бойынша талдамалы зерттеу жасау» жобасы аясында даярланды.

Кіріспе

Елбасының «Рухани жаңғыру» бағдарламасы және оның аясында жарық көрген «Ұлы Даланың жеті қыры» атты мақаласы, еліміздің мәдени, рухани өміріне айтарлықтай серпіліс әкелгені сөзсіз. Жоғалтқанымызды іздеуге, ұмытқанымызды қайта жаңғыртуға мол мүмкіндік туды. «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласында ұсынылып отырған жобалардың алдағы уақытта жүзеге асырылуы мемлекеттік деңгейде қарастырылып отыр. Мақалада көрсетілген маңызды бағыттардың бірі «Ұлы Даланың ұлы есімдері» жобасы. Азаттық таңы атқан күннен бастап қазақ тарихы жан-жақты зерттеліп, зерделенді десек те, Алаш арысы, Алашорданың батыс бөлімі жетекшілерінің бірі Жаһанша Досмұхамедов сынды тұлғалардың саяси қызметі және мұрасы туралы әлі де қарастырар мәселелер баршылық. Ғылыми мақалада Ж. Досмұхамедтың саяси көзқарасының қалыптасу кезеңдері, «Алашорда» үкіметін құрудағы рөлі мен қызметі баяндалады.

Дереккөзі мен әдістері

Қоғам және мемлекет қайраткері Ж. Досмұхамедовтың өмірі мен қызметіне қатысты зерттеулерді жан-жақты саралай келе, бірнеше топқа бөлуге болады. Алғашқылардың қатарына, Алаш қозғалысы өкілдерінің еңбектері еңсе, екінші топқа – XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы Кеңес өкіметі орнағаннан кейінгі еңбектер, үшінші топқа – XX ғасырдың 30-80 жылдарында жарық көрген «Алаш» қайраткерлерінің революциялық бағыттағы рөлі жайында жазылған еңбектер жатады. Бұл кезеңде «Алаш-Орда» тақырыбы жабық болғандықтан, жалпы бұл қозғалыс және қайраткерлерінің еңбегі туралы толық мәлімет алу мүмкін болған жоқ. Төртінші топқа – тәуелсіздік кезеңінде жарық көрген ғылыми еңбектерді қатқызамыз. Бұл еңбектердің құндылығы ғалымдар тарапынан «Алаш-Орда» мәселесін жан-жақты және терең зерттеуге мүмкіндік туды. Бұрын беймәлім болған мұрағат деректеріне сүйене жазылған ғылыми зерттеулер жарыққа шыға бастады.

Мәселенің теоретикалық-әдіснамалық жағына жалпы ғылыми зерттеулер негіз болды. Әдіснамалық тұсынан келетін болсақ, жалпылама, жеке және арнайы әдістерге жүгіне отырып, ғылыми мақаланың жан-жақты зерделенуіне арқау болатын логикалық, тарихи, жүйелілік, салыстырмалық әдістер қолданылды. Тарихи-салыстырмалық және тарихи-жүйелелілік әдістері Ж. Досмұхамедовтың өмір сүрген кезеңіндегі қоғамдық-саяси ахуалды, әлеуметтік-экономикалық жағдайды саралай отырып, мәселенің терең ашылуына негіз болғанын айта кету керек.

Талдамалар

Осы күнге дейін жарық көріп, ғылыми айналымға енгізілген зерттеулердің нәтижесінде Алаш қайраткері Ж. Досмұхамедовтың өмір мен саяси қызметі талданды. Талдау барысында қайраткердің туып-өскен, білім алған ортасы, саяси көзқарасының қалыптасуына ықпал еткен жағдайлар ғылыми түрде зерделенді. Қазақстанның патшалы Ресейдің қоластындағы жағдайы және ХХ ғасырдың басындағы саяси ахуал мен әлеуметтік-экономикалық үдерістің қоғамның дамуына әсері жан-жақты қарастырылды.

Нәтижелер

Ғұмырнамасына келетін болсақ, Жаһанша Досмұхамедов 1887 жылы маусым айында Орал облысы, бұрынғы Жымпиты, қазіргі Сырым ауданы, Бұлдырты кеңшары жерінде дүниеге келген. Оның туған жылы туралы түрлі дерек айтылып келеді, дегенмен негізгі құжатты дерек Қазақстан Республикасының Ұлттық Қауіпсіздік комитетінің мұрағатынан алынған (ҚР ҰҚКМ) № 424-ші тергеу хаттамасы. Бұл хаттама 1930 жылдың желтоқсанында Жаһанша Досмұхамедовтың өз қолымен толтырылған, онда Жаһанша Досмұхамедов «Мне 43 года» деп жазған, жылдармен салыстыра есептегенде, оның туылған жылы 1887 жыл болып шығады. Бұл жайында кейінгі шыққан еңбектерде айтылған. Туған күні туралы ақпаратты Халел Досмұхамедовтың қызы Қарашаш Халелқызының айтуынан алса – 28-інші маусым [1].

Сонымен қатар Жаһанша Досмұхамедовтің есімі жөнінде де бірнеше түрдегі жіктеулер кездеседі. Кезінде Жымпитыдағы медреседе мұсылманша білім алып, оны өз бетімен әрі қарай жетілдіре түскен, әрі-бері мұсылман халықтарының тарихынан хабардар әкесі Досмұхамед баласына азан шақырып Жаһанша (ұлы моғолдар әулетінің атақты Тадж-Махалды салдырған үшінші патшасының атына ұқсастырып) деп ат қойған екен [2, 8-б.].

Жаһанша Досмұхамедов 1930 жылы 7 желтоқсанда Алматы қаласында өткен тергеу ісінің хаттама көшірмесінде оның есімі «Жаһанша» деп өз қолымен толтырылған. Әртүрлі құжаттық деректерді салыстыра қарап, Ж. Досмұхамедовтің өз қолымен толтырылған құжат дерегін басшылыққа ала отыра, оның есімі Жаһанша болып жазылуы керек.

Отбасылық, әулеттік жағдайы дәстүрлі қазақи ортада өсіп, тәрбиеленгенін өмір сүрген әлеуметтік ортасы айқындап отыр. Әкесі Досмұхамед өз кезеңінде сол өлкедегі ауқатты адамдардың бірі, руластарының беделді адамы болған. Досмұхамед екі ағайынды: ағасы – Ізмағамбет. Досмұхамедтен екі ұл тараған: Қабас (Ғаббас) және Жаһанша. Қабастан тоғыз ұл-қыз тараған. Анасы – Мыжық (Рабиға) ауыл-аймаққа беделді, ағайынға қадірлі адам болған. Жаһанша жастайынан зерек болып, ауыл молдасынан білім алып, кейіннен әкесінің жалдап алған мұғалімінен орысша тіл сындырып, Жымпитыда екі кластық «Приходская школада» мұғалім болған Сүйірбаев Құрбанғалидан білім алған.

Досмұхамед баласын оқуға жөнелтпекші болған кезде, баласына бата алу үшін дастархан жайып, ағайын-тума, көрші-көлеміне қосып, іргелес орналасқан байбақты, алшын, беріш руларының елбасыларын, атқамінерлерін қонаққа шақырды. Тойда бүкіл Сырым еліне белгілі Соналы болысының старшыны Ақшолақ Сарықожаұлы, оған көршілес Дат тұқымы Сырымның баласы Қазының ұлы Омар, Тайсойғаннан келген беріш руына танымал азаматтарының бірі – Досмұхамед және осы өңірдің әулиесі атанған хазірет Қуанай шақырылған.

1898 жылы Сырым елінің баласы Жаһанша Досмұхамедов Оралдағы әскери реалдық училищенің дайындық класына қабылданады. Училищенің 1 дайындық, 6 негізгі және 2 қосымша кластарында 300-ге жуық бала оқыған. Соның ішінде 18-і қазақ балалары. Жаһанша мектеп есігін алғаш ашқан күннен бастап-ақ оқу ынталылығын, зеректігін көрсеткен. Жаһанша зеректігімен дайындық кластан негізгі 1-ші класқа 1899 жылы тамыз айында емтихансыз қабылданған [3].

Әскери реалдық училищеде Ж. Досмұхамедов, Х. Досмұхамедов, Ж. Сейінтұров, Ғ. Бердиев, Ш. Көсепқалиев, С. Сарықожин, М. Бекімов, І. Көпжасаров, С. Танашев, Қ. Әзімұратов тағы басқа сияқты қазақ балалары білім алып, Жаһаншамен байланыста болып, қамқорлық жасаған. Жаһанша солармен бірге уақыт өткізіп, олармен достасты, сырласты. Училищеде 1902 жылы 21 ақпанда ұлы орыс жазушысы Н.В. Гогольдің қайтыс болуына 50 жыл толуын атап өтуде Жаһанша «Ревизордың» бірінші актісіне қатысып және «Майская ночь» повесінен үзінді оқуда өзінің әдебиетке көп көңіл бөлетінін танытты.

1905 жылы 31 мамырға дейін толық курсын оқып бітіріп, сол жылғы 27 қарашада № 991 аттестатпен 1906 жылы тамыз айында, Орал облысының стипендиаты ретінде Император атындағы Мәскеу университетінің заң факультетіне түсіп, оны № 175 бітіру куәлігімен 1910 жылы 4 наурызда бітіріп шыққан. Университет студенттерінің арасында ұлт аймақтарынан келген студенттер сирек кездесетін, деген олар оқуда, қоғамдық кездесулерде, пікірталастарда белсенділігімен көзге түсетін. Сол кезде Столыпин реформасы ресми әңгімелерде жарасымды пікірлер уағыздалды; Ресейде буржуазиялық-демократияға жол ашылды делінген. Жаһанша оның Орта Азия т.б. Шығыс аймақтарынан келген әріптестері Столыпиннің жер реформасын патша өкіметінің отарлау саясатының басты құралы деп түсінді.

Осы оқу орнында орыс және Батыс ғалым-заңгерлерінің озық ойлы бөлігінің еңбектері ықпалымен заңдық-құқықтық қоғам жетістіктеріне көз жеткізіп, қазақ тәрізді дамудың төменгі сатысында қалған ел үшін ескі кереге биліктен азаматтық-заңдық билік түріне көшудің аса қажет екендігін ұғынды. С.А. Андреевский, Н.П. Карабчевский, А.Ф. Кони, Ф.Н. Плевако, В.Д. Спасович сияқты Ресейдің атақты сот шешендерінің өмірі мен қызметін зерттеп, болашақ қызметіне керек шешендік өнердің қыр-сырын меңгерді. Оралға оралып, заңгер болып жұмысқа орналасты, жергілікті газетте жер, ұлт мәселесіне қатысты батыл ойлы мақалалар жариялады. Қырғидай қыршын юристтен сескенген Орал генерал-губернаторы соңына түсіп, Том қаласына қызметке кетуге мәжбүр болды [4].

Мәскеу университеті Жаһанша Досмұхамедовке тек құқықтық көзқарасын шыңдауға әсер етіп қоймады, оның адами қалыптасуына, ержетіп, қанатының қатаюына зор ықпал еткен. Ол университет қабырғасынан заңгерлік білім алуда басқалардан озыңқы, ыждағаттылық көрсетіп, өзін біліммен қаруландырып, алға қойған мақсаттарын орындап отырған. Университетте заңгер-профессорлардың лекцияларынан басқа Батыс Еуропа елдері заңгерлерінің еңбектері болды. Жаһанша заңгерліктің басты шарттарының бірі ораторлық (шешендік) өнерге барынша тырысып бақты. Шығыс тілдері факультетінде өтетін лекцияларға өз бетімен қатысып, бұрын сонды естімеген деректерге көңіл аударып, Қазақстан, Орта Азия халықтарының Ресей империясының қол астына бағыну тарихымен және ол аймақтардағы ұлт-азаттық қозғалыстар жөніндегі ғылыми-зерттеу жинақтарын іздестіріп тауып оқыған. Қосымша шығатын «Вестник права», «Тюремный вестник» журналдарын, «Права» заңгерлік газетін т.б. оқып, өз білімін тереңдетумен айналысты.

Университет қабырғасында мемлекеттік, азаматтық, әсіресе қоғамдық құрылымдар құқықтары тарихынан және басқа да заң пәндерінен терең білім танытқан ол, оның ішінде қазақтың дәстүрлі халықтық құқық үлгілері мен соңғы француз революциясының республикашыл алдыңғы қатарлы құқықтық заңдары да бар, патшалы Ресейдің сот, прокуратура жүйесіне қызметке қабылдануына қол жеткізген.

Жоғары оқу орнын аяқтап шығу үшін бой тасалауды да ұмытқан жоқ. Оның басқалардан гөрі бақылаудан тысқары қалуына себепші болған жағдай – бұрын қазақ жеріндегі Черняев (Шымкент қаласының) оязы болған генерал Колоссовскийдің отбасымен жақындасуы, К. Колоссовскийдің осында, Мәскеуде медициналық курстарда оқып жүрген апалы-сіңілі қыздары Ольга мен Надежданың Жаһаншамен танысып, уақыттарын бірге өткізуі. Осы жағдайға байланысты Жаһанша мәртебелі адамдармен жиі кездесіп, елде болып жатқан жағдайларға

байланысты, әсіресе, үкімет төңірегіндегілердің әңгімелерінен өзіне қажетті мәліметтерді естуіне, білуіне мүмкіндік алды. Аталмыш қыздармен жақын қарым-қатынаста болған большевиктер тобының жетекшісі В. Ульяновтың болашақ жұбайы Надежда Крупскаямен де танысуға қол жетті.

Кейінгі зерттеулерге және онда келтірілген деректерге жүгінсек, 1910 жылы 4 наурызда Мәскеу университетінің заңгерлік факультетін тәмамдаған дипломын алып, Жаһанша Досмұхамедов елге оралады. Оның Император атындағы Мәскеу университетінің құқық факультетін бітіргені жөнінде Мәскеу орталық тарихи мұрағаты 418-қор, 320-тізбе, 529-ісінің 8-ші парағында берілген. Бұл құжатта Жаһанша Досмұхамедовтің университет қабырғасында оқыған пәндерінің сағаттары, тапсырған емтихан, қосымша оқыған семинар сабақтары толық жазылған.

1911-1917 жылдары әуелі адвокат, кейін Том округтік сотының Каинск уезі бойынша прокуроры қызметтерін абыроймен атқарды [5]. 1911 жылы Жаһанша Досмұхамедов Орал қаласында құрылған «Көші-қон басқармасының» қарамағында статистикалық комиссиясының құрамына мүше болып кірген. Бұл басқарма Ақмола, Торғай, Орал, қырғыз (қазақ) шаруашылықтарының есеп жинақтарын алу жұмыстарымен айналысты. Осы жұмыста істеп жүріп 1911 жылы Оралда шығатын «Уральский листок» газетінің қаңтар айында № 9, № 14, № 20 сандарында «Несколько слов о Киргизском (казахском) обычном праве и народном суде» атты мақаласы жарық көрген [6]. Мақалада Тәуке ханның басқару кезіндегі қазақ мемлекетіндегі «Жеті жарғы» заңы оның жүйелері толықтай суреттеліп, «Дала Конституциясы» деген атты иеленген бұл заң қазақ халқының мемлекеттілігін, заңдылығын жария ететіні жөнінде баяндаған. Жаһаншаның өткір мақаласы өкімет адамдарына ұнамай, оны елден, халықтан қол үздіру мақсатында Орал облысынан кетуге мәжбүр етеді.

1912 жылы Орал округтік сотында жұмыс істеп жүргенде, бақылауда болады, кейіннен Барнау уезінің 10-шы учаскісінде судьялық міндетін атқарған. Бұл Омбы судьялық палатасына қарайтын. 1913 жылы Жаһанша Змейногорск уезінің 1-ші учаскесіне жұмысқа ауыстырылады. Осы жылдың күзінде Барнауыл қаласына шақырылып, прокурордың көмекшісі қызметіне тағайындалады. 1914 жылы наурызда Томск округтік сотының жолдас-прокурор қызметіне тағайындалып, Каинск уезі бойынша жауапты болып есептеледі. Томск округтік сотында жолдас-прокурор қызметін атқара жүріп, ол саяси тұтқындарды бақылады және Жаһаншаның сол кездегі әскери шені генерал юстицій (әділет) еді. Ж. Досмұхамедов 1917 жылғы Ақпан төңкерісіне дейін округтік соттың прокурорының жолдасы (орынбасары) міндетін атқарған. Туған топырағына, өз қандастарына борышты екендігін Жаһанша еш уақытта ұмытпаған. Қазақтардың басым көпшілігінің қараңғылықта, әлеуметтік, саяси ағымдардан бейхабар қалғандығы жас заңгер барынша мойытты.

Томск қаласында округтік прокурордың жолдас-орынбасары болып және оған қоса адвокаттық жұмыс атқарған. Көп ұзамай жас адвокаттың істеріне ризалардың қатары көбейген. Жаһанша Досмұхамедов осы жұмыста жүріп қазақ даласының саяси істеріне барынша өз көмегін берген. «Қолынан бәрі келеді» атанған заңгер Жаһанша Досмұхамедов Омск, Троицк, Санкт-Петербург қалаларында өткізілген талай процестерге қатысып, абырой үстіне абырой жинап, үлкен беделге ие болған. Жан-жақты, қабілетте, терең білімді, орыстың айшықты тілін еркін меңгерген, сөздері өткір әрі дәл, шешен сөйлейтін Жаһанша ортақ заңдылықты мойындамаушыларға, сот жүргізушілердің озбыр қылықтарына қарсы болды. Жаһанша ортақ заңдылықты мойындамаушыларға, сот жүргізушілердің озбыр қылығына қарсы болды. Ол қазақ жұртынан шыққан тұңғыш прокурор еді.

1917 жылғы Ақпан төңкерісінің жеңісі күллі қазақ деген ұлт зиялыларының басын қосуға мүмкіндік берген. 1917 жылы сәуір-мамыр айларында көптеген облыс уездердің орталықтарында

аймақтық қазақ съездері өткізіліп, қазақ комитеттері құрыла бастады. Оралдың жекеленген өкілдері Уақытша үкіметтің жергілікті органдары болған облыстық және уездік атқару комитеттерінің құрамына енген. 1917 жылы қазақ съездері Орынбор (Торғай облыстық), Орал (Орал облыстық), Семей (Семей облыстық), Омбы (Ақмола облыстық) қалаларында болды. Қазақ съездерін өткізу Ә. Бөкейханов, М. Дулатов, Ж. Ақбаев, Ә. Ермаков, Х. Ғаббасов, Р. Мәрсеков, А. Байтұрсынов, Х. Досмұхамедов, Жаһанша Досмұхамедов т.б. белсене араласты.

Орал облыстық қазақ комитеті – Жайық өзенінің сол жағалауын қоныстанған қазақ ауылдарын басқару мақсатында құрылған атқару органы. 1917 жылы 19-22 сәуір аралығында Орал қаласында өткен Жайық сыртқы қазақтарының 1-ші съезінде бұрынғы Жайық сырты бөлігін басқару жөніндегі уақытша комитеттің орнына құрылды [6].

Сиезде облыстың қазақ комитетінің құрамына мына адамдар сайланды: Ж. Досмұхамбетов, И. Таңберменов, Х. Тасымов, Т. Сыпырбөлиев, И. Мұқанов, Д. Сарсенбаев, Ғ. Әлібеков, Д. Құсіпқалиев, Б. Жанқадамов, Р. Қаржаубаев, Д. Жұлдызов, Х. Досмұхамбетов, И. Топаев, И. Әбенев, К. Жаленов, Ғ. Есенғұлов, С. Қаратілеуов, Б. Жұманғалиев, С. Омаров, Б. Тілепов. Орал облысының барлық болыстарынан сайланып келген 800 делегаттың қатысуымен Орал қаласының қазіргі Ж. Молдағалиев ескерткіші тұрған жерде, бұрынғы цирк үйінде қазақ құрылтайы өткізілді. Оған Байұлы, Әлімұлы, Жеті ру өкілдері мен болыс басшылары қатысты. Сиез уақытша қазақ комитетінің төрағасы Ғұбайдолла Әлібеков ашып, құттықтау сөз сөйледі. Сол бірінші облыстық қазақ съезінің төрағалығына бір ауыздан Жаһанша Досмұхамедұлы сайланған. Сиез өз жұмысына тыңғылықты дайындықпен келді. Ұсынған бағдарламамен жүрген сиезд Жайық қазақтары үшін өмірлік маңызы бар бірқатар қарар қабылдады, соның ішінде тұрақты Жайық сырты облыстық қазақ комитеті сайланды, жаңадан жергілікті басқару құрылымы белгіленді. Сиез Жаһанша Досмұхамедовты Мәскеуде өтетін І Бүкілресейлік мұсылман съезіне делегат етіп сайлады.

Жаһанша Досмұхамедов съездің хаттамасындағы мәліметтерге қарағанда, Томск округтық соты прокурорының қызметін атқарған; ол съезд жұмыс істеген уақытта Оралда демалыста жүрген болатын. Округтық сот орынбасары үлкен лауазым иесі болған екен. Оған Томск губерниясындағы саяси айдауда болғандар мен қамау орындарының үстінен қарау құқығы берілген болатын. Халық өкілдерін қолайлы саяси ахуал шабыттандырса керек, олар ерекше көтеріңкі көңіл-күймен төрт күн бойы мәжіліс құрған. Құрылтай Төрағасы ретінде Ж. Досмұхамедов халық өкілдері жиналысының мазмұнды өтуіне тікелей әсерін тигізді. Жаһанша Досмұхамедұлының ұсынуымен съезд алғашқы күні мемлекеттік басқарудың түрі туралы және уақытша үкімет пен соғысқа көзқарасты айқындау жайында мәселелер қарады. Төрағасының ұсынысы бойынша съезд мынандай шешімдер алды: 1. Ресей халықтарын құлдықта, қараңғылықта ұстаған монархия осыдан былай жойылсын; 2. Ресейде Демократиялық Республика орнату идеясын түгел қуаттай отырып, қазақи халқына ұлттық территориялық автономия беруді талап етеді. 3. Қазақ еліне келімсектерді жіберуді тоқтатып, осы кезге дейін пайдаланбай келген монастырьлардың, шіркеулердің, дворяндардың жерлерін қазақтарға себеп-сылтаусыз қайтарылсын; 4. Бұрынғы бюрократтық әкімшілік жүйесі жойылып, оның орнына қазақ жерінде халық сайлаған өкілетті комитеттер құрылсын; 5. Халық ағарту ісін қанағаттанғысыз деп тауып, мұғалімдер съезін өткізу, Оралда гимназия бағдарламасы негізінде қазақ балаларына арнайы оқу орнын ұйымдастырып оны қазақ қаражатына салынған бұрынғы кәсіптік мектептің үйіне орналастыру белгіленсін; 6. Қазақ тілінде газет, кітапшалар шығу шаралары жүзеге асысын.

Орал облыстық қазақ съезінде құрамы 22 адамнан тұратын тұңғыш рет қазақкомитеті құрылды. Съезд қабылдаған шешім-қарарлар хаттамасына оның төрағасы Жаһанша Досмұхамедов, оның серіктестері (орынбасарлары) Ғ. Әлібеков пен А. Қалменов, хатшылары Ғ. Жетпісбаев, Х. Ахметше және Н. Арғыншиев сайланды [7]. Жаһанша Досмұхамедұлының ұсынуымен съезд алғашқы күні мемлекеттік басқарудың түрі туралы және уақытша үкімет пен

соғысқа көзқарасты айқындау жайында мәселелер қарады. Талқылау нәтижесін қорыта келе: «...монархизм - демократияны құлдықта ұстаудың символы, бір халықты екіншісіне айдап салудың қайнар көзі – мәңгі жойылуға тиіс; қазақ халқы демократиялық Республика идеясын қолдайды, ұлттық-территориялық федерация туралы мәселені әзірге ашық қалдырады», «...қазақ халқы соғыстан басқа халықтармен бірдей зардап шегуде, оның ұлдары да отан қорғау үшін шақырылып алынған; ...қазақ халқы бастан кешіп отырған ауыр экономикалық жағдайға қарамастан, съезд мынаны мойындайды: күллі әлемнің тыныштығына қауіп төндіріп тұрған герман милитаризмі жойылғанға шейін соғысу қажет; жұмысшы және солдат депутаттары кеңесі жария еткен жоғары адамгершілікті принципте, яғни аннекциясыз, контрибуциясыз бітім жасалуға тиіс, алайда бұл бітім талқандалған елдердің тәуелсіздігін қайта қалпына келтіруді, ұсақ халықтарға өз тағдырын өзі айқындау құқын беруді және артынша барша мемлекеттердің қарусыздануын ескеріп жасалуға керек», «жария етілген бағдарламасын жүзеге асыруға және демократия мүддесін қорғауға қызметі бағыттталып тұрған шақта – уақытша үкіметке жан-жақты жәрдем көрсетілсін» [5, 56 б.] деген қарарлар қабылданды.

Орал облыстық съезінің күн тәртібі басқа облыс съездерінен ерекшеленіп тұрды. Зерттеуші Кеңес Нұрпейісов атап көрсеткендей, көлемі де, деңгейі де, маңызы да әртүрлі бір-бірімен байланысты үш мәселе жалпымемлекеттік, ұлттық және аймақтық (жалпыроссиялық, қазақтық немесе қазақстандық және оралдық) мәселе жеке-жеке жүйеленген [6, 47 б.].

Съездің екінші күні (20.04.1917 ж.) аграрлық мәселелерді талқылауға арналды. Бұл мәселені түбегейлі шешуді Құрылтай Жиналысының үлесіне қалдырғанымен, делегаттар жер иемдену көлемі еңбек нормасына сай болу қажет деп шешкен.

Съездің үшінші күні (21.04.1917 ж.) Халел және Жаһанша Досмұхамедовтардың облыстық қазақ аудандарын басқаруды қайта құру бағдарламасы мен «Орал облысының далалық бөлігін басқарудың Уақытша Ережесі» талқыланған.

Съездің төртінші күні облыстағы оқу-ағарту, мәдени және шаруашылық-қаражат мәселелері қаралды. Делегаттар Орал облысында қазақтар арасында бастауыш, орта және жоғары білім беру жүйесін қанағаттанғысыз деп тауып, төмендегі шешімдер қабылдады: мұғалімдер съезін шақыру керек; Орал қаласында уақытша орта оқу орнын ашу қажет, ерлер гимназиясының бағдарламасы негізінде қазақ балаларына арнайы оқу орнын ұйымдастырып, оны қазақтар қаражатына салынған бұрынғы кәсіптік мектептің үйінде орналастыру жөн деп табылсын; қазақ тілінде газет, брошюралар шығару қажет деп табылсын. Орал қазақтарының патша құлағаннан кейін өткен тұңғыш съезінің ерекшелігі оның ел басқарудың жаңа, тың бағыттарын айқындап беруінде, халқын талан-таражға салмауға, қолда бар мүмкіндікті жаңа билік орнағанша уыстан шығармауға тырысқандығында деп бағалау керек.

1917 жылдың 19 мамырында шыққан «Қазақ» газетінде бұл жайында: «Жұрт бірауыздан председательдікке Жаһанша Досмұхамедовты, серіктікке – Алпыспай Кәлменовты, Ғабдолла Әлібековті, хатшылыққа 4 кісі сайлаған. Президиум сайлауы біткен соң председатель Досмұхамедов Алаш ұранды халықты құттықтап, бостандық бекуін тілеп, бостандықты әперген ерлермен таныстырды» деп жазылды. Бұл съезде Орал қазақтары үшін аса маңызды жер, дін, азық-түлік, т.б. бірқатар қарарлар қабылданды. Жаһанша Досмұхамедов осы съезде Мәскеуде өтетін І Бүкілресейлік мұсылман съезіне делегаттыққа сайланады.

Орал облыстық қазақ съезі 1917 жылғы көктем айларында өткен басқа облыстық және уездік қазақ съездері сияқты қоғамдық-саяси өмірдегі елеулі оқиға болды. Орал съезі облыстағы оқу-ағарту, мәдениет және шаруашылық шаруашылық-қаражат мәселелерін бір-бірімен байланыста қарады. Орал съезінің делегаттары торғайлықтардың жалпы қазақ съезін шақыру туралы идеясын қолдады және өздерінің Бүкілресейлік мұсылмандар съезіне сайланған өкілдеріне басқа облыстан келген делегаттармен осы мәселе бойынша келіссөз жүргізуге, ортақ пікірге келуді тапсырды.

Жаһанша мен Халел Досмұхамедовтер Орал облысындағы ұлттық-демократияшыл зиялылардың көшбастаушылары болған. Олар қазақ съезін ойдағыдай өткізуге, қабылданған қарарлардың ұлттық мүддеге сай келуіне күш жұмсады. Екі азаматтың басшылығымен дайындалған уақытша ережелер, негізінен, қазақ автономиясын құруға деген талпынысты көрсетті. Оны «Ереженің» тоғыз баптан тұратын «Милицияны құру» деп аталған төртінші бөлімі дәлелдейді. XX ғасырдың екінші онжылдығындағы аласапыран төңкерістер кезеңінде қазақ халқының жеке ел болу мүддесін көздеп, Досмұхамедовтер автономия құруға ұмтылды және сол үшін де олар уақыттың тығыздығына, жағдайдың қиындығына байланысты қазақ жерінің батысында басқарушы аппараты, әскери, орталығы бар, тиісті қаржысы жинақталған, белгілі бір территориясы бар мемлекеттік құрылым жасады. Жаһанша жас кезінен-ақ халқы үшін өте маңызды мәселеге араласып, болашақта үлкен істің басына келетін азамат, тағылымы мол, көргені көп, хылқының өткен тарихынан жан-жақты хабардар ортадан өсіп шыққан адам.

1917 жылы 21-26 шілдеде Орынбор қаласында I Жалпықазақтық съезі шақырылды. Съездің күн тәртібінде 14 мәселе енгізілді. Олардың қатарында: мемлекет билеу түрі; қазақ облыстарында автономия; жер; халық милициясы; земство; оқу; дін; әйел; құрылтай жиналысына қазақ облыстарынан депутаттар сайлау; бүкіл Россиялық мұсылмандарының кеңесі; Қазақ саяси партиясы; Жетісу облысының оқиғасы; бүкіл Ресей федералистерінің съезіне, Петроград оқу комиссиясына қазақтан өкіл жіберу. Осы съезде Алаш партиясы құрылып төрағасына Әлихан Бөкейханов сайланды. Орынбасары Ахмет Байтұрсынов ұсынылып, Алаш билігінің құрамына қазақтың зиялы өкілдері – М. Тынышпаев, М. Жұмабаев, Ш. Құдайбердиев, Ғ. Қарашев, С. Торайғыров, Х. Ғаббасов, Ә. Ермаков, Ж. Досмұхамедов, М. Дулатов, Х. Досмұхамедов т.б. кірді. Бұл съезге Ақмола, Семей, Торғай, Жетісу, Сырдария, Ферғана облыстары мен Ішкі Бөкей Ордасынан өкілдер қатынасты. Съезде Құрылтай жиналысына депутат сайлау мәселесі көтеріліп, Орал мен Манғышлақ облыстарынан сайланатын депутаттардың тізімі жарияланды. Сондай-ақ, Ә.Бөкейханов (1866-1937), У. Танашевпен бірге Ж. Досмұхамедов тамыз айында Киев қаласында өтетін федералистер съезіне белгілі бір себептермен 8 қыркүйекке қалдырылды.

Сол жылы Мәскеуде, көпес Асадуллаев үйінде өткен I Бүкілресейлік мұсылман сиезінде Жаһанша Досмұхамедов ерекше белсенділігімен танылды. Сиез оны Ресей мұсылмандарының кеңесі – Бүкілресейлік «Шуро-и-ислам» комитеті төрағасының орынбасары етіп бірауыздан сайлады. Осы сапар сондай-ақ Уақытша үкіметтің Құрылтай жиналысы жөніндегі заң жобасын әзірлейтін Айрықша Кеңесіне (Предпарламент) мүше болып енді. 1917 ж. жазда және желтоқсанда өткен I және II Жалпықазақ съездерінде Орал қазақтары атынан делегат болып қатысып, соңғы сиезде Алаш-Орда үкіметіне (Уақытша ұлт кеңесіне) мүше, «Шуро-и-исламға» II Жалпықазақ съезі атынан өкіл болып сайланды. 1918 ж. сәуірдің аяқ кезінде Қазақ Әскер үкіметі мен Орал Қазақ земство басқармасы арасын әскери-саяси одақ жөнінде келісімшарт жасалып, Жайық сыртына, қазақ ауылдары арасына көшіру жөнінде ойға әкеп тіреді. Таңдау Жымпиты қалашығына түсті. Ол 1918 ж. мамырда Жымпитыда өткен IV Қазақ Орал облыстық сиезінде төрағалық етіп, осы сиезде Орал губерниясының Жайық сырты бөлігін біріктірген дербес әкімшілік бірлік – «Ойыл уәлаяты» Уақытша үкіметінің төрағасы болып сайланды [8].

«Сарыарқа» газетіне жарияланған Орал облысы атынан Құрылтай жиналысына сайланған депутаттар тізімінде Ж.Досмұхамедов турасында: «Жаһанша Досмұхамедов – өзгеріске шейін Томск окружной сот товарищ прокурор еді. Өзгерістен кейін ол орнын тастап, халыққа қызмет етіп жүр. Бұл күнде Петроградта Шура-и-Ислам ағзасы, социалист-революционер» делінсе, ал «Қазақ» газетінде: «Жаһанша Досмұхамедов – юрист, Петроградтағы Шура-и-Ислам ағзасы» деген мәліметтер келтірілді. Ж. Досмұхамедов Орынборда 5-13 желтоқсан аралығында өткен II жалпықазақ съезіне арнайы шақырылды.

1917 жылы 3-5 желтоқсанда Орынбор қаласында II Жалпықазақ съезі шақырылды. Съезге

төрағалық еткен – Б. Құлманов, серіктері Ә. Бөкейханов, Х. Досмұхамедов, Ә. Кенесарин, Ғ. Қарашев болды. Күн тәртібінде Алаш партиясы бағдарламасы жобасының талаптары және 10 мәселе ұсынылды [9]. Олар: Сібір, Түркістан автономиясы және Оңтүстік Шығыс одағы; қазақ-қырғыз автономиясы; милиция; ұлт кеңесі; ұлт қазынасы; муфтилік мәселесі; халық соты; ауылды басқару және азық-түлік жөніндегі мәселелер. Ұлттық территориялық қазақ автономиялы мемлекетін құруда съезд делегаттары бірауыздылық танытқанымен, автономияны ресми түрде жариялау мәселесінде пікірталастар жүргізілген. Автономияны жариялау мерзімі туралы қызу айтыстар бірнеше күнге созылды. Бұл айтыстардың негізінде Қазақ автономиясын жариялауға байланысты өлкені мекендеген басқа ұлт өкілдерінің пікірін анықтау және жариялауға тиісті автономияға Түркістанды мекендеген оңтүстік қазақтарының қосылу-қосылмауы туралы мәселесін нақтылы шешу қажеттілігі жатты. Съезді шақыруға және оның жұмысына белсенді түрде араласқан Халел Ғаббасовтың айтуынша, онда автономияны жариялау мерзімі туралы принципті мәселеде біріне-бірі қарама-қарсы екі бағыт қалыптасты. Оның бір жағында Әлихан Бөкейханов бастаған топ «кейінірек», яғни оны жақтаушылар съезде өкілдері болмаған орыстардың еркін білмейінше автономияны жариялауды кідірте тұру қажет деді. Ал Халел және Жанша Досмұхамедовтер бастаған топ «дереу» жариялансын деген ұстаным қалыптастырған. Дауыс беруге көпшілік бірінші бағыт жағында болды, бірақ қарсыластар мұнымен келіспеді. Жаһанша мен Халел Досмұхамедовтардың автономияны дереу жариялауды ұсынуының себебі: Орал, Бөкей Ордасы Ресеймен шекаралас, Ресейдегі болып жатқан жағдай міндетті түрде қазақ жерлеріне тез арада тарайды. Егер де біз жан-жағымызға жалтақтап қарап отырсақ, уақытты өткізіп алуымыз мүмкін. Халық Кеңестерді жақтап, тапқа бөлініп кетсе, қазақ халқының тұтастығынан айырылып қалу мүмкіндігінің зор қаупі бар екендігін айтты. Бұл ұсынысты Бөкей Ордасының өкілдері де қолдады. Автономия жариялаумен бірге жеке мұфтият құру қажеттілігін айтып, қазақтардың діни сезімдеріне қозғау салды. Ал бұл пікір, қазақ халқының қаймағын бұзбау ұстау үшін, сөйтіп, Ресейден өз отауын бөліп алудың қамы болатын.

Дегенмен, ұлттық, халықтық мүддені жеке бастарының саяси ұпай жинауынан жоғары қойған Ә. Бөкейханов басқарған съезд делегаттары мен Жаһанша Досмұхамедов бастаған Орал облысы мен Бөкей Ордасының өкілдері Алаш автономиясын жариялау мерзіміне байланысты ортақ, ымыралы келісіміне келді. Съезд шешімі бойынша Алаш автономиясы жарияланып, Алашорда үкіметі құрылды. Алашорда үкіметінің құрамына Орал облысынан Халел Досмұхамедов, облыстан тысқары Жаһанша Досмұхамедов сайланды. Ал Алашорда үкіметінің төрағасы болып Ә. Бөкейханов көп дауыспен сайланды.

Жаһанша Досмұхамедов 1918 жылы 8-23 қыркүйекте өткен Уфа кеңесіне белсене қатысып, Директорияның Старейшиналары құрамында жұмыс істеген. Кеңес күндері Ж. Досмұхамедов бастаған Уәлаят делегациясы орталық Алаш-Орда үкіметінің төтенше мәжілісін өткіздіріп, Ойыл уәлаяты үкіметін таратып, оның орнына бүгінде «Батыс Алаш-Орда» деген композит атау алған ірі әкімшілік бірлік – Алаш-Орданың автономиясының батыс бөлігін басқару жөніндегі бөлімшесін құру жөнінде шешім шығартуға қол жеткізді. Мұнымен Батыс Алаш-Орда орталық Алаш-Орда үкіметі тарапынан заңды түрде мойындалды және оның әкімшілік басқару билігі Бөкей, Ырғыз, Маңғыстау жеріне тарады.

1920 жылы қыркүйектің аяғында аталмыш мекеменің жолдамасымен Түркістан Республикасы Халық шаруашылығы Ортақ кеңесінің жүн-жұрқа бөлімшесіне меңгеруші болып Ташкент қаласына жіберілді. Түркістан Республикасы Орталық атқару комитеті Қазақ бөлімінің хатшысы міндетін қоса атқарды. 1922-24 жылдары Ташкенттегі «Талап» мәдени-ағарту қауымының тапсыруымен «Жауыздық низамы» деген атпен қазақ тіліндегі алғашқы кеңестік Қылмыстық кодексті әзірледі. 1927 жылы қарашадан 1929 жылға дейін Қызылорда қаласындағы Қазақ ауыл шаруашылық банкіне заң кеңесшісі болып істеді, 1928 жылы Қорғаушылар

коллегиясына мүше болып қабылданды. 1930 жылы басына дейін осында болды, сол жылы ақпанда Надежда Константиновна Колоссовскаяның шақыруымен Мәскеуге ауысты. 1930 ж. қазан айында «Скотовод» басқармасында аға экономист болып істеп жүрген кезінде Замоскворечье ауданындағы Шаболовка келте көшесіндегі үйінде тұтқындалып, Бутырка түрмесіне қамалды, кейінірек Алматыда жауапталды. 1932 ж. 20 сәуірде Қазақстан ОГПУ Үштігінің «1921 ж. Ташкентте М.Тынышпаевпен бірге астыртын ұйым құрды және 30-жылдары Кеңес өкіметіне қарсы қимыл жасады» деп айып таққан қаулысымен Воронеж қаласына бес жыл мерзімге жер аударылды.

Воронежде жоғары оқу орындарында сабақ берді. Жаһанша Досмұхамедовтің бұдан кейінгі тағдыры жөнінде бір-біріне қайшы келетін ауызекі бірнеше дерек бар. Бір мәліметтерге қарағанда, жаза мерзімін өтеп келген соң 1938 жылы қыста Мәскеудегі пәтерінен қазақстандық екі қауіпсіздік қызметкері шұғыл алып кеткен. Енді бір деректер бойынша, бет-әлпетін өзгертіп Қарақалпақстанда бой тасалап жүріп, Мәскеуге келген жерде ұсталды. Үшінші бір дерек үйде сал болып жатқан күйінде Мәскеу түрмесіне салынғанын көрсетеді. Жаһанша Досмұхамедов 1958 жылы 28 ақпанда Қазақ КСР Жоғарғы сотының шешімімен ақталды. Жымпиты ауданында бір көшеге және Орал педагогикалық колледжіне Жаһанша Досмұхамедов аты берілген.

Қорытынды

Қылышынан қан тамған кеңес кезеңінде елінің бостандығы үшін күресіп, игі істер атқарып, саяси қуғын-сүргіннің құрбаны болған Алаштың абзал азаматы, қоғам және меслекет қайраткері Жаһанша Досмұхамедовтың есімі мәңгілік халық жадында сақталады.

Әдебиеттер

1. Қ.Х. Досмұхамедованың естеліктерінен (әңгіме). – Алматы, 2000. – 56 б.
2. Асыл тұлға: (Жанша-Жаһанша Досмұхамедов туралы) / Құраст. А. Боранқұл, О. Жолды. – Алматы: «Жауһар» баспасы, 2012. – 360 б.
3. Ақбай Ж. Жанша (страницы истории) // Приуралье. - 1997. - 13 декабря.
4. Досжанов Д. Абақты. – Алматы, 1992. – 288 б.
5. Аманжолова Д. На изломе. Алаш в этнополитической истории Казахстана. – Алматы, 2009. – С.158.
6. Досмұхамедов Ж. Несколько слов о киргизском (казахском) обычном праве и народном суде // Уральский листок. - 1911. - 9, 14, 20.
7. Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. - Алматы: Ататек, 1995. – 101 б.
8. Сүлейменова Д. Алаш тарихы – өлке тарихының құрамдас бөлімі. – Алматы, 2007. – 85 б.
9. Алаш-Орда. Сборник документов. - Алма-Ата: Айқап 1992. – С.190.

References

1. Q.H. Dosmuhamedovanyń estelikterinen (áńgime). – Almaty, 2000. – 56 b.
2. Asyl tulǵa: (Jansha-Jahansha Dosmuhamedov týraly) / Qurast. A. Boranqul, O. Joldy. – Almaty: «Jayhar» baspasy, 2012. – 360 b.
3. Akbai J. Jansha (stranicy istorii) // Priýrale. - 1997. - 13 dekabria.
4. Dosjanov D. Abaqty. – Almaty, 1992. – 288 b.
5. Amanjolova D. Na izlome. Alash v etnopoliticheskoj istorii Kazahstana. – Almaty, 2009. – S.158.
6. Dosmýhamedov J. Neskolko slov o kirgizskom (kazahskom) obychnom prave i narodnom sýde // Ýralskii listok. - 1911. - 9, 14, 20.
7. Nurpeiisov K. Alash hám Alashorda. - Almaty: Atatek, 1995. – 101 b.
8. Súleimenova D. Alash tarihy – ólke tarihyńyń quramdas bólimi. – Almaty, 2007. – 85 b.
9. Alash-Orda. Sbornik dokýmentov. - Alma-Ata: Aikap 1992. – S.190.

МАЗМҰНЫ

Абдрахим М., Тулешова У. ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ АУЫЗ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ «ШЕН» ЖӘНЕ РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ МАРАПАТТАРЫ МӘСЕЛЕСІ.....	5
Ахтаева Н.С., Парух К.И. SPSS – СТАТИСТИКА БАҒДАРЛАМАСЫНДА СТАТИСТИКАЛЫҚ ДЕРЕКТЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДА СПОРТШЫЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЕҢЕС БЕРУ.....	12
Байгапанова А.Б., Адильбаева А.С. СЕМЕЙ Өңірі ауыл еңбекшілерінің майданды өнім сұранысымен қамтамасыз етуі.....	19
Балтабаева К.Н. ӘБІЛҚАЙЫР МҰХАММЕД ҒАЗИ БАҒАДУР-ХАН.....	33
Бейсегулова А.Қ. ЭТНИКАЛЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІ САҚТАУДА ТІЛДІҢ ОРНЫ.....	45
Бекжан О.Д. ҚАССАҚ ЭТНОНИМИ ЖАЗЫЛҒАН КӨНЕ ТҮРКІ РУНА ЖАЗУЫНЫҢ МАҒЫНАСЫ.....	50
Гейдаров А. КСРО-НЫҢ ҚҰРЫЛУ ҚАРСАҢЫНДАҒЫ РКСФР-ДІҢ ОҢТҮСТІК КАВКАЗДАҒЫ САЯСАТЫ ЖӘНЕ БҰЛ БАҒЫТТАҒЫ ӨЗГЕШЕЛІКТЕР.....	57
Жайлыбаев Д.Ж. ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ МОНО ЖӘНЕ ШАҒЫН ҚАЛАЛАРДЫҢ ДАМУЫ.....	63
Жанақова Н.Т. ҚАЛИ БІЛӘЛОВ – ЕЛІМІЗДЕГІ БІЛІМ ІСІНІҢ БІЛГІР ҰЙЫМДАСТЫРУШЫСЫ.....	68
Жарқынбаева Р.С., Байжанова С.Н. ӨЗБЕКСТАНДАҒЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	73
Жуматаев Р.С., Кожабекова Ж.Б. ТҮРКІ-МОҢҒОЛ ХАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ ЖЫЛҚЫМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ДҮНИЕТАНЫМНЫҢ КЕЙБІР ҚЫРЛАРЫ.....	82
Ибраева А. ЖАҒАНША ДОСМҰХАМЕДОВ – АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ӨРШІЛ ҚАЙРАТКЕРІ.....	91
Ибраева А. АХМЕТ БІРІМЖАНОВ – АЛАШ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯСЫНЫҢ КӨРНЕКТІ ӨКІЛІ.....	101
Каженова Г.Т. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘСКЕРИ КОММУНИЗМ САЯСАТЫНА БҰҚАРА ХАЛЫҚТЫҢ КӨРСЕТКЕН ҚАРСЫЛЫҒЫ.....	111
Кәрібаев Б.Б. ЖӨНІБЕК ХАН.....	120
Кәрібаев Б.Б. КЕРЕЙ ХАН.....	133
Кульшанова А.А. ЖАҢА ӘДІСНАМАЛЫҚ ТӘСІЛДЕР БОЙЫНША ҰЛТТЫҚ САЯСАТЫ БОЛЬШЕВИКТЕР ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢІНДЕ ТОТАЛИТАРЛЫҚ МЕМЛЕКЕТ.....	150
Қалыбекова М.Ч. XX ғ. 30-40 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ КСРО-НЫҢ ҚҰҒЫН СҮРГІН САЯСАТЫНЫҢ БІР ТҮРІ - ҚАЗАҚСТАНҒА КҮШТЕП ҚОНЫСТАНДЫРУ.....	154
Қалшабаева Б.К., Шакенов С.Т., Ермабылов А.Е. ҚОЛА ДӘУІРІНДЕГІ ҚАЛБА-НАРЫМ ТҮРҒЫНДАРЫНЫҢ ДҮНИЕТАНЫМЫ (ЖЕРЛЕУ ОРЫНДАРЫ МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ).....	163
Қойгелдиев М.Қ. МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ: АЛАШТЫҚ ҚАЛАМҒЕРЛЕР МАНИФЕСІ.....	170
Қойгелдиев М.Қ. ЕСМАҒАМБЕТ ИСМАЙЛОВ: МЕН ӘДЕБИЕТТІ БАРЛЫҚ МҮДДЕМНЕН ЖОҒАРЫ ҚОЙДЫМ!.....	192
Қорабай С.С. «ДАНА ХИКАР ХИКАЯСЫ» ЖӘДІГЕРІ – АРМЯН ЖАЗУЫНДАҒЫ ОРТА ҒАСЫРЛЫҚ ҚЫПШАҚ ЖАЗБА ЕСКЕРТКІШІ.....	226

Майданали З. ТӨРЕ ЖӘНЕ ШЫҢҒЫС ХАННЫҢ ЖАСАҒЫН ЗЕРТТЕУДЕГІ ЗАМАНАУИ ҒЫЛЫМИ ПАРАДИГМАЛАР.....	232
Мамедзаде У.К. ӘЗЕРБАЙЖАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЙМАҚТАҒЫ БЕЙБІТШІЛІК ПЕН ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫҢ КЕПІЛІ РЕТІНДЕ..	238
Мамиров Т.Б., Клышев Е.Е. ОЙСЫЛҚАРА ЖЕРІНДЕГІ ТАС ДӘУІРІНІҢ ЕСКЕРТКІШТЕРІ ТУРАЛЫ(АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ): АЛДЫН-АЛА ХАБАРЛАМА.....	247
Молдабаева Д.Ж., Маратұлы Т. X-XI ғ. ҚАРАХАН МЕМЛЕКЕТІНІҢ ШЫҒЫС САЯСАТЫ: КОЧО ҰЙҒЫР ИДИҚҰТТЫҒЫМЕН СОҒЫСЫ ЖӘНЕ ХОТАНДЫ ЖАУЛАП АЛУЫ.....	254
Мургабаев С.С. ҚАРАТАУ ПЕТРОГЛИФТЕРІНДЕГІ ТҮРКІ КЕЗЕҢІНІҢ БЕЙНЕЛЕРІ МЕН ТАҢБАЛАРЫ.....	262
Мұхитов Қ. ГУРЬБЕВ-ҚАНДЫАҒАШ ТЕМІР ЖОЛЫНЫҢ САЛЫНУ ТАРИХЫ.....	282
Омарова Г.Ә. АЛЖИР ҚАСІРЕТІ: АЗАП ШЕККЕН АНАЛАР ЕСТЕЛІГІНДЕ.....	289
Оспанғалиев Қ.Ә. БҮКІЛРЕСЕЙЛІК ҚҰРЫЛТАЙ ЖИНАЛЫСЫ ҚАРСАҢЫНДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОҒАМДЫ-САЯСИ ЖАҒДАЙЫ.....	297
Саурықова Ж.С. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЖЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ КУЛАКТАРДЫ ЖОЮ ПРОЦЕСІНДЕГІ БҰРМАЛАНУЛАР.....	309
Смағұлов Б. ТОНЬКӨКТИҢ ЕКІНШІ ТҮРІК ҚАҒАНДЫҒЫ КЕЗІНДЕГІ ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ ӘСКЕРИ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ (VII – VIII ғғ.).....	318
Сұлтанғалиева Г., Ануаров Н.Т. ОРЕНБУРГ КАДЕТ КОРПУСЫ ЖӘНЕ XIX ғ. ҚАЗАҚ ОФИЦЕРЛЕРІ.....	330
Ташқараева Ә.М. АБУ-Л-ҒАЗИ БАҒАДҰР ХАН: ӨМІРІ МЕН ҚОҒАМДЫҚ ҚЫЗМЕТІ.....	338
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шакенов С.Т., Ерғабылов А.Е. ШІЛІКТІ-ТАРБАҒАТАЙ АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЭКСПЕДИЦИЯСЫНЫҢ 2019 ЖЫЛЫ ЕЛЕКЕ САЗЫ ҚОРЫМЫНДА ЖҮРГІЗГЕН ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫ.....	347
Хасенова Б.М. АРХЕОЛОГИЯ БОЙЫНША КИМАК ҚОҒАМЫНДАҒЫ ГЕНДЕР.....	353

СОДЕРЖАНИЕ

Абдрахим М., Тулешова У. ВОПРОСЫ «ЧИНА» И НАГРАД РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В КАЗАХСКОМ УСТНОМ НАРОДНОМ ТВОРЧЕСТВЕ.....	5
Ахтаева Н.С., Парух К.И. ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ КОНСУЛЬТИРОВАНИЕ СПОРТСМЕНОВ В КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЯХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СТАТИСТИЧЕСКОЙ ВЫКЛАДКИ ДАННЫХ В ПРОГР.....	12
Байгапанова А.Б., Адильбаева А.С. ОБЕСПЕЧЕНИЕ СЕЛЬСКИМ НАСЕЛЕНИЕМ СЕМИПАЛАТИНСКОГО РЕГИОНА ПОТРЕБНОСТЕЙ ФРОНТА.	19
Балтабаева К.Н. АБУЛХАИР МУХАММЕД ГАЗИ БАХАДУР-ХАН.....	33
Бейсегулова А.К. РОЛЬ ЯЗЫКА В СОХРАНЕНИИ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ.....	45
Бекжан О.Д. ЗНАЧЕНИЯ ДРЕВНЕ ТЮРКСКОГО РУНИЧЕСКОГО ПИСЬМА, ГДЕ НАПИСАН ЭТНОНИМ КАССАК.....	50
Гейдаров А. ПОЛИТИКА РСФСР НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ НАКАНУНЕ ОБРАЗОВАНИЯ СССР И РАЗЛИЧИЯ В ДАННОМ НАПРАВЛЕНИИ.....	57
Жайлыбаев Д.Ж. РАЗВИТИЕ МАЛЫХ И МОНО ГОРОДОВ ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	63
Жанакова Н.Т. КАЛИ БИЛАЛОВ – ТАЛАНТЛИВЫЙ ОРГАНИЗАТОР ОБРАЗОВАНИЯ В СТРАНЕ.....	68
Жаркынбаева Р.С., Байжанова С.Н ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.....	73
Жуматаев Р.С., Кожабекова Ж.Б. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ МИРОВОЗЗРЕНИЯ ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИХ НАРОДОВ, СВЯЗАННЫЕ С ЛОШАДЬЮ.....	82
Ибраева А. ЖАХАНША ДОСМУХАМЕДОВ – АМБИЦИОЗНЫЙ ДЕЯТЕЛЬ АЛАШСКОГО ДВИЖЕНИЯ.....	91
Ибраева А. АХМЕТ БИРИМЖАНОВ – ВЫДАЮЩИЙСЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬ АЛАШСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ.....	101
Каженова Г.Т. СОПРОТИВЛЕНИЕ НАРОДНЫХ МАСС ПОЛИТИКЕ ВОЕННОГО КОММУНИЗМА В СЕВЕРНОМ КАЗАХСТАНЕ.....	111
Карибаев Б.Б. ЖАНИБЕК ХАН.....	120
Карибаев Б.Б. КЕРЕЙ ХАН.....	133
Кульшанова А.А. НОВЕЙШИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ПО НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ БОЛЬШЕВИКОВ В ПЕРИОД СТАНОВЛЕНИЯ ТОТАЛИТАРНОГО ГОСУДАРСТВА.....	150
Калыбекова М.Ч. ПРИНУДИТЕЛЬНОЕ ПЕРЕСЕЛЕНИЕ НАРОДОВ В КАЗАХСТАН КАК ФОРМА РЕПРЕССИВНОЙ ПОЛИТИКИ СССР (1937-1945).....	154
Калшабаева Б.К., Шакенов С.Т., Ергабылов А.Е. МИРОВОЗЗРЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ КАЛБА-НАРЫМСКИХ ПРЕДГОРИЙ В ЭПОХУ БРОНЗЫ (НА ОСНОВАНИИ МАТЕРИАЛОВ ЗАХОРОНЕНИЙ).....	163
Койгелдиев М. МАГЖАН ЖУМАБАЕВ: МАНИФЕСТ НАЦИОНАЛЬНОГО ПИСАТЕЛЯ.....	170
Койгелдиев М. ЕСМАГАМБЕТ ИСМАИЛОВ: Я ЛИТЕРАТУРУ СТАВИЛ ВЫШЕ ВСЕХ СВОИХ ИНТЕРЕСОВ!.....	192
Корабай С.С. «СКАЗАНИЕО ПРЕМУДРОМ ХИКАРЕ» – АРМЯНОПИСЬМЕННЫЙ КЫПЧАКСКИЙ ПАМЯТНИК СРЕДНЕВЕКОВЬЯ.....	226

Майданали З. СОВРЕМЕННЫЕ НАУЧНЫЕ ПАРАДИГМЫ И ТЕНДЕНЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ТÖРЕ И ЯСЫ ЧИНГИСХАНА.....	232
Мамедзаде У.К. АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА КАК ГАРАНТ МИРА И СТАБИЛЬНОСТИ В РЕГИОНЕ.....	238
Мамиров Т.Б., Клышев Е.Е. О ПАМЯТНИКАХ КАМЕННОГО ВЕКА МЕСТНОСТИ ОЙСЫЛКАРА (АКТЮБИНСКАЯ ОБЛ.): ПРЕДВАРИТЕЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ.....	247
Молдабаева Д.Ж., Маратұлы Т. ВОСТОЧНАЯ ПОЛИТИКА КАРАХАНИДСКОГО ГОСУДАРСТВА В X-XI ВЕКАХ: ВОЙНА С УЙГУРСКИМ ИДИКУТСТВОМ КОЧО И ЗАВОЕВАНИЕ ХОТАНА.....	254
Мургабаев С.С. ИЗОБРАЖЕНИЯ И ТАМГИ РАННЕТЮРКСКОГО ПЕРИОДА В ПЕТРОГЛИФАХ КАРАТАУ.....	262
Мухитов К. ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ ГУРЬЕВ-КАНДАГАЧ.....	282
Омарова Г.А. ГОРЕСТИ АЛЖИРА В ВОСПОМИНАНИЯХ МАТЕРЕЙ-УЗНИЦ.....	289
Оспанғалиев К.А. ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ НАКАНУНЕ ВСЕРОССИЙСКОГО УЧРЕДИТЕЛЬНОГО СОБРАНИЯ.....	297
Саурыкова Ж.С. ПЕРЕГИБЫ И ИСКРИВЛЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ И РАСКУЛАЧИВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ.....	309
Смагулов Б. ОБЩЕСТВЕННАЯ И ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТОНЬЮКУКА В ПЕРИОД ВТОРОГО ТЮРКСКОГО КАГАНАТА (VII – VIII ВВ.).....	318
Султанғалиева Г.С., Ануаров Н.Т. ОРЕНБУРГСКИЙ КАДЕТСКИЙ КОРПУС И КАЗАХСКИЕ ОФИЦЕРЫ XIX В.....	330
Ташкараева А.М. АБУ-Л-ГАЗИ БАХАДУР ХАН: ЖИЗНЬ И ОБЩЕСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ.....	338
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шакенов С.Т., Ерғабылов А.Е. ИССЛЕДОВАНИЯ, ПРОВЕДЕННЫЕ ШИЛИКТИ - ТАРБАГАТАЙСКОЙ АРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕДИЦИЕЙ В 2019 ГОДУ НА МОГИЛЬНИКЕ ЕЛЕКЕ САЗЫ.....	347
Хасенова Б.М. ГЕНДЕР В КИМАКСКОМ ОБЩЕСТВЕ ПО ДАННЫМ АРХЕОЛОГИИ.....	353

CONTENTS

Abdrakhim M., Tuleshova U. QUESTIONS OF “RANK” AND AWARDS OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE KAZAKH ORAL FOLK.....	5
Akhtayeva N.S., Paruch K.I. PSYCHOLOGICAL CONSULTING OF ATHLETES IN CRISIS SITUATIONS USING STATISTICAL DATA CALCULATIONS IN THE SPSS-STATISTICS PROGRAM.....	12
Baigapanova A.B., Adilbayeva A.S. COVERING THEFRONT DEMANDS BY THE RURAL POPULATION OF THE SEMIPALATINSK REGION.....	19
Baltabayeva K. ABULKHAIR MUKHAMET GAZI BAKHADUR-KHAN.....	33
Beysegulova A.K. THE ROLE OF LANGUAGE IN PRESERVING ETHNIC IDENTITY.....	45
Bekzhan O.D. THE VALUES OF THE ANCIENT TURKIC RUNIC LETTERS, WHERE THE WRITTEN WORD KASSAK.....	50
Heydarov A. THE SOUTH CAUCASUS POLICY OF RSFSR ON THE EVE OF THE USSR ESTABLISHMENT AND DIFFERENCES IN THIS DIRECTION.....	57
Zhailybayev D.Zh. DEVELOPMENT OF SMALL AND MONO CITIES OF TURKESTAN REGION.....	63
Zhanakova N.T. KALI BILALOV – TALENTED ORGANIZER OF EDUCATION IS IN COUNTRYS.....	68
Zharkynbayeva R., Baizhanova S. FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN.....	73
Zhumataev R.S., Kozhabekova Zh.B. SOME ASPECTS OF WORLDVIEW RELATED TO HORSES AT TURK-MONGOLIAN PEOPLES.....	82
Ibraeva A. ZHAKHANSHA DOSMUKHAMEDOV – THE AMBITIOUS ACTOR OF THE ALASH MOVEMENT.....	91
Ibraeva A. AKHMET BIRIMZHANOV – THE OUTSTANDING REPRESENTATIVE OF THE ALASH INTELLIGENTSIA.....	101
Kazhenova G. THE RESISTANCE OF THE POPULATION TO THE POLICY OF WAR COMMUNISM IN NORTHERN KAZAKHSTAN.....	111
Karibaev B. JANIBEK KHAN.....	120
Karibaev B. KEREY KHAN.....	133
Kulshanova A.A. THE LATEST METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE NATIONAL POLICY OF THE BOLSHIEVIKS IN THE PERIOD OF THE TOTALITARIAN STATE FORMATION.....	150
Kalybekova M.Ch. FORCED RESETTLEMENT OF PEOPLES TO KAZAKHSTAN AS A FORM OF REPRESSIVE POLICY OF THE USSR (1937-1945).....	154
Kalshabayeva B.K., Shakenov S.T., Ergabylov A.E. WORLDVIEW OF THE POPULATION OF KALBA-NARYM FOOTHILLS IN THE BRONZE AGE (BASED ON BURIAL MATERIALS).....	163
Koigeldiyev M. MAGZHAN ZHUMABAYEV: MANIFESTO OF A NATIONAL WRITER.....	170
Koigeldiyev M. YESMAGAMBET ISMAILOV: I PUT LITERATURE ABOVE ALL MY INTERESTS!.....	192
Korabay S. A «STORY ABOUT WISE HIKAR» IS ARMENIAN WRITING KIPCHAK MONUMENT OF MIDDLE AGES.....	226
Maidanali Z. MODERN SCIENTIFIC PARADIGMS AND TRENDS IN THE STUDY OF TÖRE AND YASY CHINGISKHAN.....	232

Mamedzade U.K.	
REPUBLIC OF AZERBAIJAN AS A GUARANTOR OF PEACE AND STABILITY IN THE REGION.....	238
Mamirov T.B., Klyshev E.E.	
ABOUT THE STONE AGE SITES OF OYSYLKARA (AKTOBE REGION): PRELIMINARY REPORT.....	247
Moldabayeva D.J., Maratulu T.	
THE EASTERN POLICY OF QARAKHANID STATE IN X-XI CENTURIES:THE WARFARE BETWEEN KOCHO KINGDOM OF UYGHURS AND THE INVASION OF KHOTAN.....	254
Murgabayev S.S.	
IMAGES AND TAMGI OF THE EARLY TURKISH PERIOD IN KARATAU PETROGLYPHS.....	262
Mukhitov K.	
THE HISTORY OF THE RAILWAY GURYEV-KANDAGASH CONSTRUCTION.....	282
Omarova G.	
THE SORROWS OF ALGERIA IN THE MEMORIES OF MOTHERS-PRISONERS.....	289
Ospangaliev K.A.	
SOCIO-POLITICAL SITUATION IN EAST KAZAKHSTAN ON THE EVE OF THE ALL-RUSSIAN CONSTITUENT ASSEMBLY.....	297
Saurykova Zh.	
EXCESSES AND DISTORTIONS IN THE PROCESS OF COLLECTIVIZATION AND DISPOSSESSION IN KAZAKHSTAN.....	309
Smagulov B.	
MILITARY-POLITICAL ACTIVITY OF TONYUKUK IN THE PERIOD OF SECOND TURKIC QAGHANATE (VII - VIII CENTURIES).....	318
Sultangalieva G.S., Anuarov N.T.	
ORENBURG CADET CORPS AND KAZAKH OFFICERS IN THE XIX CENTURY.....	330
Tashkaraeva A.	
ABU-L-GHAZI BAHADUR KHAN: LIFE AND PUBLIC ACTIVITIES.....	338
Toleubaev A.T., Zhumatayev R.S., Shakenov T., Ergabilov A.E.	
RESEARCH WORK CARRIED OUT BY THE SHILIKTY-TARBAGATAI ARCHAEOLOGICAL EXPEDITION IN 2019 AT THE YELEKE SAZY NECROPOLIS.....	347
Khasenova B.M.	
GENDER IN THE KIMAK SOCIETY ACCORDING TO DATA OF ARCHEOLOGY.....	353

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2019. 4(20)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 15.12.2019.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй